

Welstandscommissie Antwerpen 2014-2020

Een interview met
Koen Drossaert
Yvette Verlinden
Koen Van Bockstal
Haike Apelt

De welstandscommissie in Antwerpen viert in 2020 haar 20-jarig bestaan. In 2000 werd de eerste welstandscommissie opgericht in uitvoering van de architectuurnota van 1996, een beleidsvisie met als doel om ruimtelijke kwaliteit in Antwerpen te verankeren. De welstandscommissie geeft advies over de ruimtelijke kwaliteit van een architectuurproject in het kader van de aanvraag van een omgevingsvergunning. De leden, externe deskundigen, worden voor vier jaar aangesteld door het stadsbestuur en richten zich op dialoog en advies over de architectuurprojecten, veeleer dan op het louter toetsen aan de relevante regelgeving. Dit doen ze tijdens regelmatige zittingen waarop bouwheer en ontwerper hun project komen voorstellen.

Onder het mandaat van Kristiaan Borret (2006-2014) en Christian Rapp (2016-2020) is de welstandscommissie verder uitgegroeid tot een waardevol instrument om te wegen op de architecturale kwaliteit in de stad. In april 2020 besliste de stad om de welstandscommissie te hervormen naar een integrale kwaliteitskamer waar niet enkel de architectuur en beeldkwaliteit worden beoordeeld, maar waar projecten discipline overschrijdend worden bekeken.

Sinds 2014 zetelen Koen Drossaert, Yvette Verlinden, Haike Apelt en Koen Van Bockstal in de welstandscommissie. Dankzij hun trouwe dienst bewijst de commissie nog steeds haar nut in het mooier maken van de stad. Ter gelegenheid van hun afscheid hadden we een gesprek over hun ervaringen de voorbije zes jaar en hun visie op het toekomstig kwaliteitsbeleid.

Wat is volgens jullie de rol van een welstandscommissie of kwaliteitskamer in het algemeen architectuurbeleid van een stad?

Haike Apelt: “Ik denk dat een onafhankelijke commissie die gezamenlijke doelen uitzet, zoals coherentie in verschijning, een heel belangrijk deel van het ruimtelijk beleid van een stad is. Deze doelen moeten de lange termijn op het oog hebben en zorgen voor continuïteit in het architectuurbeleid, voortgedragen door een volgende commissie.”

Koen Van Bockstal: “Volgens mij is de rol van een kwaliteitskamer om te zorgen voor het publieke goed. We maken bouwheren in de stad attent op het feit dat ze een maatschappelijke rol hebben. Je botst in een kwaliteitskamer al snel op de discussie ‘wat is kwaliteit?’. Kwaliteit voor de ene is immers niet de kwaliteit van de andere. Kwaliteit verandert ook elke dag want de maatschappij en dus de sociale en ruimtelijke condities veranderen. Daartegenover staat de lange termijn van een gebouw: je kan er lang van genieten of je kan er lang last van hebben.”

Koen Drossaert: “Ook van de kant van een architectenbureau is een welstandscommissie heel erg waardevol. Je krijgt feedback van collega’s die vanuit een visie naar de opdracht kijken, los van de dagdagelijkse noodwendigheden van het project. En dit in een professionele, maar toch losse setting.”

Yvette Verlinden: “Klopt. Denk maar aan David Chipperfield architects die zich enkele weken geleden aangenaam verrast uitliet over de rechtstreekse vraagstelling van collega-architecten die met eenzelfde blik naar een project kijken. Hij vond dit een zeldzaamheid in de context van architectuurwedstrijden. Ik heb dit beschouwd als een groot compliment.”

Hoe hebben jullie je mandaat in deze welstandscommissie ingevuld?

Yvette Verlinden: “We hadden vrij snel een consistente manier gevonden waarop we naar de projecten keken. Bij alle projecten, of ze nu groot of klein zijn, in de historische binnenstad of buiten de stad liggen, het een woning betreft of een groot infrastructuurproject: onze aanpak is altijd dezelfde geweest. Je vertrekt vanuit de context van de grote schaal en zoomt dan in op het beeld in de stad, de functionaliteit van het plan, de constructie, de materialen tot en met de tektoniek. Dit proces zorgt ervoor dat onze adviezen beargumenteerd zijn, ze zijn niet uit de lucht gegrepen.”

Koen Drossaert: “Het gaat er om enerzijds goede projecten beter te maken en anderzijds een gemeenschappelijke ondergrens te bepalen voor minder ambitieuze projecten. Die ondergrens ligt natuurlijk ook vervat in de bouwcode en andere verordeningen, maar in dialoog met opdrachtgever en architect kom je meestal nog een stap verder.”

“We maken bouwheren in de stad attent op het feit dat ze een maatschappelijke rol hebben”

Yvette Verlinden: “Absoluut. Een kwaliteitskamer is ook een team dat proactief meedenkt en af en toe zijn stem kan verheffen op het moment dat er naar het beleid toe beslissingen moeten genomen worden. Momenteel is de werking gefocust op projecten die in een eindfase zitten, vlak voor het indienen van de bouwvergunning, maar de algemene beleidslijnen komen minder aan bod in de welstandscommissie.”

Koen Drossaert: “Dat klopt. Daarom vond ik de discussies aan het begin van ons mandaat over de bouwcode en de hoogbouwnota heel interessant. Bij de bespreking van projecten grijpen we immers heel vaak terug naar die essentiële bouwstenen.”

Hoe verliep de samenwerking tussen de leden en de medewerkers van de stad?

Yvette Verlinden: “We hadden het voor- of het nadeel van nagenoeg zonder vaste structuur of houvast te moeten beginnen (n.v.d.r.: in de periode zonder stadsbouwmeester). Door dat geploeter in het begin hebben we mekaar heel goed leren kennen. Hoewel we allemaal verschillende karakters hebben, keken we op het moment dat we een oordeel moesten vellen toch in dezelfde richting.”

Koen Van Bockstal: “Klopt. We zaten eigenlijk van in het begin vrij snel op één lijn wat betreft onze aandacht voor het publieke goed. Op zich is dat wel frappant dat er zo snel in onze samenwerking een soort van *common sense* ontstond. Tegelijkertijd schuilt in die coherentie ook wel het gevaar voor dogmatiek. Daar moet je mee opletten. Zo dachten bepaalde bureaus misschien dat ze op de welstandscommissie een soort stijladvies kregen.”

Koen Drossaert: “Ja, maar die consistentie in het team ging tegelijkertijd gepaard met onze eigen klemtonen. Het was mooi om te zien hoe we een persoonlijke toets konden toevoegen. Dit gebeurde ook voor elk van ons op een ander moment afhankelijk van de mate waarin we ons verwant voelden met een project.”

Yvette Verlinden: “Die nuances en verschillen zijn ook heel waardevol voor de mensen aan de andere kant van de tafel. Je moet je advies immers op een geloofwaardige en acceptabele manier brengen, maar het klikt niet altijd met iedereen. Een diverse kwaliteitskamer tegenover een gevarieerd publiek maakt dit gemakkelijker.”

Koen Drossaert: “De samenwerking met de stadsdiensten was heel prettig. De afgelopen zes jaar heb ik een bedrijfscultuur leren kennen waar ik ongelooflijk veel appreciatie voor heb. Wat me opviel is dat er geen enkel debat is geweest met de stedelijke diensten waarbij de inhoud niet voorop stond. De stad moet dit absoluut koesteren want dit is geen evidentie.”

Yvette Verlinden: “Ik ben het hier helemaal mee eens. Antwerpen heeft een bedrijfscultuur om u tegen te zeggen. Ook chapeau voor de organisatie van de commissie: de compacte inleiding over het project, de manier waarop alles digitaal wordt verwerkt en gearchiveerd. Dit verloopt steeds snel en efficiënt. Ook een pluim voor de verslaggeving. Het is niet voor iedereen weggelegd om van ons geharrewar een mooie en coherente tekst te maken.”

Koen Drossaert: “Absoluut. Hoe vaak hebben we niet op het verslag moeten terugvallen bij een project dat een tweede of derde keer werd besproken.”

“Wat me opviel is dat er geen enkel debat is geweest met de stedelijke diensten waarbij de inhoud niet voorop stond”

Haike Apelt: “Er was veel respect voor elkaar binnen de commissie. We hadden misschien niet allemaal dezelfde mening, maar dat is ook niet nodig, omdat vaak juist in de discussie de relevante argumenten duidelijk worden.”

Koen Van Bockstal: “De stedelijke diensten appreciëren ook echt dat wij er zijn. Het is niet evident om in je dagelijkse job tijd en ruimte te maken voor het advies van vier externen die na vier uur weer weg zijn. Dit heeft te maken met die bedrijfscultuur waar Koen en Yvette het al over hadden. Het woord cultuur is hier heel belangrijk. We spreken niet voor niets over 20 jaar welstandscommissie. Dit maakt deel uit van een algemeen architectuur(cultuur)beleid waar ook bouwmeesters en stedenbeleid toe horen. Cultuur moet je cultiveren. Je moet ze enerzijds behoeden en anderzijds stimuleren. Hier zijn twee gevaren aan verbonden: als je de cultuur te hard behoedt, dan begin je ze te verstikken en te versmachten en word je dogmatisch. Als je ze te hard stimuleert, krijg je overdaad en hyperbolen. De oefening in het vinden van die balans was voor ons de zoektocht naar kwaliteit. Als commissie moet je die oefening blijven maken. Daarom is het goed dat de welstandscommissie wordt vervangen. Kwaliteit wordt niet enkel door dezelfde vier mensen alleen bepaald. De visie moet telkens opnieuw gedefinieerd en aangescherpt worden. De tijd was dan ook rijp om naar nieuw bloed te zoeken.”

Koen Drossaert: “Ons mandaat was inderdaad uitzonderlijk lang. Ik zie het als een leuke volgehouden inspanning, maar voldoende rotatie is essentieel. Anderzijds ben ik ook blij dat er continuïteit is met Yvette Verlinden als lid van de nieuwe integrale kwaliteitskamer.”

Hebben jullie een evolutie gezien in de commissie van 2014 tot nu?

Haïke Apelt: “Tijdens ons mandaat kunnen we drie verschillende fases onderscheiden. We zijn in 2014 gestart zonder stadsbouwmeester met Katrien Embrechts (adjunct stadsbouwmeester) als ad interim voorzitter en met politieke vertegenwoordigers aan tafel. In 2015 hebben we een jaar onder het voorzitterschap van bOb van Reeth gewerkt en dan van 2016 tot nu met de nieuwe stadsbouwmeester Christian Rapp. Ook al was dit verschillend, onze principes en aanpak zijn eigenlijk onveranderd gebleven, wat overigens niet verwonderlijk is, omdat de doelen dezelfde waren.”

Koen Drossaert: “Je maakt natuurlijk deel uit van een onafhankelijke commissie, dus los van wie hem voorziet, komt het erop aan om te durven spreken. Die verantwoordelijkheid hebben we steeds op ons genomen. In het begin werden we soms als brandweer uitgestuurd om her en der brandjes te blussen. Nu zijn we ook proactief aan zet en verloopt alles gestructureerder.”

Yvette Verlinden: “We zijn vast en zeker gegroeid als commissie in die zes jaar. Ik kan zeggen dat er nu minder stress is en dat laat ons ook toe om vrijer te spreken.

Daarnaast hebben we een evolutie gezien in de manier van werken en de processen: de herziening van de bouwcode en de hoogbouwnota, de oprichting van de A-commissie en het werken met A- en B-punten om projecten sneller en efficiënter te behandelen.”

Koen Van Bockstal: “Misschien waren er op een bepaald moment teveel stemmen. Als de groep te groot wordt, vervelt de welstandscommissie tot een praatbarak. Daarom is de voorzitter heel belangrijk. Hij is de moderator en kan een debat afronden. Dit moet iemand zijn met voldoende gewicht. Christian Rapp kon dit heel goed. Hij zorgt er ook voor dat de onafhankelijkheid niet in het gedrang komt.”

Is er één moment in jullie welstandscarrière dat jullie specifiek zal bijblijven?

Yvette Verlinden: “Ik heb niet één moment dat eruit springt. We hebben zoveel uiteenlopende projecten op diverse plekken gezien, van Nieuw Zuid tot het Eilandje en alles daartussen. Maar ook langs de kaaïen, de Leien of de Ring en in de 20ste-eeuwse gordel.”

Haïke Apelt: “Voor mij blijven de momenten bij waarop ik iets leer. Bijvoorbeeld toen we discussieerden over verschillende grotere projecten die de zogenoemde ‘korrel’ van de straat overstegen. bOb Van Reeth zei toen: “De korrel is ‘ik woon’”. Ik vond dit een heel mooie zin over architectuur, over de relatie tussen type en verschijning. Ik heb hem zelfs genoteerd.” *(lacht)*

“Ik heb eigenlijk heel vaak goed gelachen. Humor kan een krachtig wapen zijn in debatten”

Koen Drossaert: “De periode onder het tijdelijke voorzitterschap van bOb Van Reeth is mij ook bijgebleven omdat hij één van mijn leermeesters is geweest en het voor mij een uitzonderlijk plezier was om in de commissie te mogen zetelen onder zijn voorzitterschap. Hij gaf ons veel vrijheid. Ik heb er warme herinneringen aan.”

Koen Van Bockstal: “Ik heb eigenlijk heel vaak goed gelachen. Humor kan een krachtig wapen zijn in debatten. Soms lijkt het wel eens op een steekgevecht en dan kan humor de dingen wat nuanceren en relativiseren. Christian bediende zich daar overigens heerlijk van. Tegelijkertijd kan humor ook ontwapenend zijn in een gesprek over kwaliteit met ‘de andere kant van de linie’.”

Hebben jullie nog goede raad voor jullie opvolgers in de integrale kwaliteitskamer?

Koen Van Bockstal: “Ik hoop dat de nieuwe

kwakeitkamer de architectuureultuur die in de stad en in Vlaanderen aanwezig is verder gaat cultiveren. Dit gaat voor mij opnieuw over het ‘behoeden en stimuleren’ versus het ‘versmachten en overdrijven’. Jong talent mag hierbij niet vergeten worden. Het is gemakkelijker om te applaudisseren voor een architect als Chipperfield dan voor een onbekend jong bureau. Het is een taak van de kwaliteitskamer om niet alleen de machtige boomstammen en de schitterende takken te behoeden, maar ook de jonge zaailingen te stimuleren en eens over de muur naar de bomen bij de burea te kijken. Tenslotte denk ik dat zelfbevraging cruciaal is. Dat hebben we misschien wel wat gemist tijdens ons mandaat. Er was ooit sprake van fietstochten op zondag te organiseren om kritisch te reflecteren over de projecten die we geadviseerd hebben en onszelf te bevragen: ‘Was ons advies juist?’ ‘Zijn er dingen die we kunnen bijleren?’ ‘Heeft de commissie goed gewerkt?’”

“Als we een leefbare stad willen zijn in de toekomst moeten we onze mobiliteit herzien en ruimte geven aan de mens in plaats van aan de wagen”

Koen Drossaert: “Ik denk ook dat meer structurele reflectie in de toekomst een meerwaarde kan zijn voor een commissie. Daarnaast ben ik blij met de integratie van erfgoed als aparte discipline in de nieuwe kwaliteitskamer. Ik denk dat dit een absolute meerwaarde vormt voor het advies. Tegelijkertijd moet erover gewaakt worden dat door de uitgebreide scope een te verregaande verbreding en misschien verschraving van het debat optreedt. Diepgang blijft nodig.”

Haike Apelt: “Klopt. Met een meer divers samengestelde commissie is dialoog nog belangrijker, niet enkel over de inhoud, i.e. het specifieke project, maar ook over principiële vragen betreffende het beeld van de stad. Daarbij zal de centrale vraagstelling overeind moeten blijven, met name de discussie over het belang van een project voor de openbare ruimte. Over die vier expertises heen zullen een aantal principes gedefinieerd moeten worden telkens vanuit die ervaring van de openbare ruimte.”

Tenslotte, waar moet de stad volgens jullie de komende jaren voldoende aandacht voor hebben in het kader van ruimtelijk kwaliteitsbeleid?

Koen Drossaert: “Het ruimtelijk kwaliteitsbeleid is steeds minder iets dat je als (stedelijke) overheid alleen kan sturen. Het gaat over verschillende schaalniveaus en expertisedomeinen heen. Het is daarmee ook per definitie een publiek-private samenwerking. Het borgen van de kwaliteit in deze samenwerking vanaf de eerste fase is bepalend voor de kwaliteit van het resultaat. Daarbij moeten de stedelijke (autonome) bedrijven en diensten een voortrekkersrol blijven spelen.”

Haike Apelt: “Ik ben het helemaal eens met het belang van de publieke spelers. In die zin pleit ik ook voor een hernieuwde aandacht voor wat ik noem de ‘kleine architectuur’, het stedelijk meubilair zoals nutskasten, telefooncellen, openbare wc’s, reclamezuilen, ... In het verleden werden al deze architectuurobjecten vormgegeven, ze waren deel van de identiteit van een stad. Nu is er een wildgroei (denk aan de nutskasten) met heel weinig of geen architectonische ambitie. Een ander belangrijk aandachtspunt zijn de ‘hoekpercelen’. Met een hoekgebouw reageer je op een groter geheel, maak je een straat af, geef je een gezicht aan een kruising, reageer je op een stedelijk plan. Hoeken die mis gaan verstoren het hele bouwblok.”

Yvette Verlinden: “De stad staat volgens mij voor een grote uitdaging met het probleem van de ondergrondse constructies. De aandacht voor constructies onder de grond overtreft soms de bovengrond. Als we een leefbare stad willen zijn in de toekomst moeten we onze mobiliteit herzien en ruimte geven aan de mens in plaats van aan de wagen. Een tweede thema is de verhouding publiek/privaat. We hebben de voorbije jaren veel kostbare ruimte ingenomen, maar de verdichting van bouwblokken botst stilaan op zijn limiet. Door de grote loten te versnipperen, te verkavelen en te privatiseren wordt elk mogelijk ander toekomstscenario gehypothekeerd. Als je geen goede oplossing hebt voor een site, laat ze dan leeg en wacht op de volgende generatie om een oplossing voor te stellen. Ik denk bijvoorbeeld aan de herbestemming van kerken. Ik vind dat we nog iets moeten over houden voor de komende generaties.”

Koen Van Bockstal: “Voor mij is het antwoord op je vraag waar we ons als stad in de toekomst mee moeten bezighouden: de leegte. We moeten ons de vraag durven stellen: Is meer altijd beter? Een stedenbouwkundig beleid kan je in de long-run afrekenen op wat er niet is gebouwd. Bouwen is niet zo moeilijk. Het niet bouwen vergt lange termijn visies.”